REV SOC CRO SOC REV | Revija za sociologiju
Croatian Sociological Review
55 (2025), 3: 265–294
ISSN 0350-154X, eISSN 1846-7954, UDK 316

Eksploracijsko istraživanje razumijevanja kulture u Hrvatskoj

DOI: 10.5613/rzs.55.3.2
UDK 304.4:303.4.022](497.5)
316.74:303.4.022](497.5)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 3. 3. 2025.

Mirko PETRIĆ https://orcid.org/0000-0002-0604-5352
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar – Centar Split, Hrvatska
mirko.petric@pilar.hr

Augustin DERADO https://orcid.org/0000-0003-0114-6792
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar – Centar Split, Hrvatska
augustin.derado@pilar.hr

Inga TOMIĆ-KOLUDROVIĆ https://orcid.org/0000-0003-1465-0365
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar – Centar Split, Hrvatska
Sveučilište u Zadru, Hrvatska
inga.tomic-koludrovic@pilar.hr

SAŽETAK

Članak prikazuje rezultate eksploracijskog istraživanja razumijevanja kulture u Hrvatskoj, provedenog 2020. godine na prigodnom uzorku od 162 sudionika/ce, rođenih između 1942. i 2002. Primjenom različitih tehnika uzorkovanja postignut je zadovoljavajući stupanj raznolikosti, osobito u pogledu dobi. Anketa je provedena mrežno, uz otvorene odgovore sudionika/ca na pitanja kojima se željelo doznati: (1) što im prvo padne na pamet kad se spomene riječ kultura, (2) što je njima osobno važno u kulturi, (3) kako se njihova kultura razlikuje od kulture drugih ljudi te (4) kako je pandemija COVID-19 utjecala na prakticiranje i doživljavanje kulture u njihovom svakodnevnom životu. Prikupljeni podaci analizirani su refleksivnom tematskom analizom. Rezultati upućuju na to da sudionici/e, osobito stariji, kulturu razumiju kroz pojmove povezane s umjetnošću i ustanovama koje omogućuju njezinu recepciju, kao i izgradnjom osobe i pristojnim ponašanjem, uz visoko vrednovanje tolerancije i uključivosti. Međutim, javljaju se i odgovori koji kulturu vide kao zajednička obilježja određene grupe ljudi te, osobito kod najmlađih sudionika, kao tradiciju i običaje određenog naroda. Konačno, u dijelu odgovora vrednuje se osobna dobrobit koju omogućuje sudjelovanje u kulturi. Metoda eksploracijske mrežne kvalitativne ankete sa sudionicima/ama aktivnim u kulturi i angažiranim u davanju odgovora pokazuje se potencijalno važnom i dostatnom osnovom za iniciranje rasprava o mjerama kulturne politike.

Ključne riječi: razumijevanja kulture, eksploracijska mrežna kvalitativna anketa, refleksivna tematska analiza, kulturna politika, Hrvatska

ZAHVALE

Zahvaljujemo kolegici dr. sc. Željki Zdravković na tehničkoj pomoći pri provedbi dijela ankete.

1. UVOD

Istraživanja kulturne participacije osobito su se snažno razvila nakon objavljivanja Bourdieuove (1979) *Distinkcije* (Roose i Daenekindt, 2015: 447). No upravo zbog njezina presudnog utjecaja, njihova je metodologija najčešće oslonjena na prakse (aktivnosti) i ukuse (preferencije) ispitivanih populacija. Istraživanja specifično posvećena značenjima kulture, odnosno tome kako građani/ke pojedinih zemalja razumiju taj pojam, do danas su vrlo malobrojna (European Commission, 2006, 2007; Guy, 2016; Purhonen i dr., 2022; Purhonen i dr., 2025),[1] iako recentni kompleksni pristupi pojmu kulturne participacije ponekad uključuju i odabrane indikatore ove vrste (Cvetičanin i dr., 2025a; Cvetičanin i dr., 2025b). Uz to valja napomenuti da su, uz iznimku jednog istraživanja koje se zasnivalo na grupnim raspravama (European Commission, 2006), sva ostala spomenuta istraživanja kvantitativno utemeljena.

S namjerom pridonošenja promjeni ovakvog stanja, u ovom članku prikazujemo rezultate kvalitativnog eksploracijskog istraživanja o tome kako građani/ke Hrvatske razumiju kulturu. Pritom, odmah na početku, valja naglasiti da je naš uzorak bio ograničen na one sudionike/ce koji/e kao dio različitih publika aktivno sudjeluju u kulturi (kakvu obično financira i vrijednom smatra kulturna politika)[2] i koji su,

[1] Sažeti pregled rezultata ovih istraživanja vidi u Petrić, Tomić-Koludrović i Žunić (2025). U Hrvatskoj, kao i u brojnim drugim europskim zemljama, dosad nije bilo istraživanja eksplicite posvećenih tome kako građani/ke razumiju pojam kulture, iako svakako valja spomenuti teorijska razmatranja o različitim konceptualizacijama kulture, poput onih u Katunarić (2007), ili pak njihovo povezivanje s klasnom pripadnošću (Primorac, 2021). Iz navedenih se radova, kao i iz pojedinih empirijskih istraživanja kulturnih praksi ili ukusa, mogu steći stanovite spoznaje o tome kako građani razumiju kulturu, no te spoznaje ipak ostaju posredne.

[2] Pojam "aktivnog sudjelovanja u kulturi" ovdje je, iz više razloga, dodatno kvalificiran frazom "kakvu obično financira i vrijednom smatra kulturna politika". Ovo je učinjeno ponajprije stoga što je podjela na "kulturno aktivne" i "kulturno neaktivne", prethodno uobičajena u području istraživanja kulturne participacije, posljednjih godina doživjela niz opravdanih kritika (Taylor, 2016; Stevenson, 2016; Heikkilä, 2021; 2022). Kao što navodi Heikkilä (2021: 202, 205), riječ je o tek "hipotetski pasivnim kulturnim potrošačima/cama", koji/e se takvima smatraju stoga što njihove aktivnosti nisu pokrivene upitnicima kvantitativnih istraživanja, ili stoga što se sami proglašavaju takvima. Nadalje, iako kulturne politike danas financiraju i niz aktivnosti "srednje" i "popularne" kulture, one još uvijek ne uključuju niz "svakodnevnih" aktivnosti koje prakticiraju "hipotetski pasivni" ispitanici/e. Stoga

štoviše, toliko zainteresirani/e za nju da žele samostalno artikulirati i istraživanju pridonijeti svoja mišljenja na ispitivane teme.

Dakle, zbog karakteristika uzorka, u ovom se pogledu krećemo u smjeru suprotnom od zapaženih recentnih studija (Heikkilä, 2022) zasnovanih na empirijskoj kritici navodnog "nesudjelovanja u kulturi", odnosno na utvrđivanju kulturnih praksi "neprivilegiranih pučkih klasa", koje u pravilu nisu zastupljene u anketnim upitnicima. No to nipošto ne znači da rezultati našeg istraživanja nisu od interesa kulturnoj politici. Upravo suprotno, smatramo da je, uz identificiranje kulturnih praksi nepovlaštenih skupina i različite strategije povećavanja kulturne participacije u okviru "razvoja publike", za formuliranje učinkovitih mjera kulturne politike potrebno i detaljno poznavanje značenja koje kulturi pridaju korisnici/e matice javno financiranih aktivnosti.

U nastavku teksta, slijedi najprije opis mogućeg teorijsko-metodološkog okvira eksploracijskih istraživanja u kulturnoj politici. Zatim se donose obavijesti o načinu na koji su pribavljeni podaci, kao i o metodama i postupcima kojima je obavljena analiza. Središnji dio članka predstavlja prikaz rezultata s raspravom i zaključkom.

2. EKSPLORACIJSKA ISTRAŽIVANJA U KULTURNOJ POLITICI

Kulturne politike koje svoje djelovanje zasnivaju na empirijskim istraživanjima o sudjelovanju u kulturi još uvijek se dominantno oslanjaju na kvantitativne podatke, bilo da su oni pribavljeni nacionalnim replikacijskim anketnim ispitivanjima (Otte i Binder, 2015), ili pak transnacionalnim istraživačkim projektima koje financiraju različite međunarodne organizacije i zaklade. Ovo pak znači da se pri obradi podataka istraživači uglavnom oslanjaju na konfirmacijski pristup "provjere hipoteza",[3] a praktičari u polju kulturnih politika često i na pojedine statističke indikatore izolirane od šireg konteksta.[4] Slično je i u polju evaluacijskih istraživanja,[5] važnih kulturnoj

smo kao "kulturno aktivne", čijim se izjavama bavimo u istraživanju, označili sudionike/ce čije su kulturne prakse takve da ulaze u obzor interesa "službene kulture".

[3] Ovo vrijedi i za veliki broj istraživanja kulturne potrošnje koja se oslanjaju na bourdieuovske indikatore, ali ne i za eksploracijsku tehniku analize višestrukih podudarnosti kojoj dugujemo najvažnije spoznaje u *Distinkciji* (Bourdieu, 1979).

[4] Pregled "problema mjerenja" kulturne raznolikosti upotrebom ograničenih kvantitativnih indikatora vidi u Farchy i M'Barki (2024).

[5] Ovo vrijedi osobito za Europu, u kojoj se polje evaluacijskih istraživanja uspostavilo tek na prijelazu 20. u 21. stoljeće (Stern, 2004: 12), odnosno u vremenu kad je već započela dominacija kvantitativnih indikatora za "javne politike zasnovane na dokazima".

politici u vremenu u kojem je "javna podrška kulturi postala manje samorazumljivom povlasticom nego u prošlosti" (Wiśniewska i Czajkowski, 2017: 445).

Uz spomenutu dominaciju bourdieuovskih indikatora u istraživanju kulturne participacije, ovakvom stanju uvelike su pridonijeli okviri "kulturne statistike" koje su razvili UNESCO (2009) i Europska statistička sustavna mreža za kulturu (Bína i dr., 2012), a prije njih i kartografija (engl. *mapping*) kreativnih industrija britanskog Ministarstva kulture, medija i sporta (DCMS) iz 1998. Ona ne samo da je "odigrala kritičnu formativnu ulogu u uspostavi međunarodnog javnopolitičkog diskursa o tome što kreativne industrije jesu, kako ih definirati i u čemu je njihov širi značaj" (Flew, 2012: 10), nego se može ustvrditi da je u područje kulturne politike uvela pragmatičan i tehnokratski, navodno "anti-ideološki" (Pawson, 2006: 2) pristup "javne politike zasnovane na dokazima", u kojem "alternativni okviri" (u ovom slučaju oni koji ostaju izvan kvantifikacije) "predstavljaju neku vrstu 'neugodnog znanja' koje se de facto uklanja iz javnopolitičkog diskursa" (Saltelli i Giampietro, 2017).

Međutim, u reakciji na dominaciju "defanzivno instrumentalnih" (Belfiore, 2012) pristupa koji se "oslanjaju na kvantitativne metode posuđene od društvenih znanosti i ekonomije (na štetu humanističkih perspektiva)" (Belfiore i Bennett, 2010: 134), javili su se pokušaji afirmacije "kritičke i refleksivne analize u kulturnoj politici" (McGuigan, 2004: 19). Takve bi analize, prema navedenom autoru, trebale moći postaviti i neugodna pitanja o stanju kulture i šireg društva, ponad "samonametnutih ograničenja upravljačkog savjetovanja i javnopolitičkog štreberstva" (McGuigan, 2004: 19).

Belfiore (2022) se pak zalaže za istaknutiju ulogu humanističkih pristupa u kulturnoj politici, koja bi vodila postizanju potrebne ravnoteže između "logike i retorike", odnosno "egzaktnih znanosti" i "humanistike" (Belfiore i Bennett, 2010: 139). Smatra da bi u kulturnoj politici u budućnosti morala više doći do izražaja "snaga ideja", te proces argumentacije i uvjeravanja zasnovan na njima.

Polazeći od utemeljenih kritika (neuspješnih) pokušaja dokazivanja izravnih društvenih učinaka aktivnosti koje podržavaju kulturne politike (Belfiore, 2002, 2009), ova istaknuta istraživačica kulturne politike pokušava svoj pristup zasnovati na ranijim (takoreći, "pred-neoliberalnim") pristupima problemu. S jedne strane, na tragu Weiss (1977, 1995), naglašava "prosvjetiteljsku" funkciju i "konceptualnu ulogu" rezultata istraživanja, koje ne mora nužno posredovati ili oblikovati neka zagovaračka agenda (Belfiore i Bennett, 2010). S druge strane, zalaže se za tip javnopolitičke analize kojoj glavni cilj nije "odrediti teorijski ispravna rješenja, nego potaknuti pitanja, ispitati pretpostavke, potaknuti raspravu, a osobito obrazovati građane/ke za razlikovanje dobrih i loših razloga" (Majone, 1988: 158).

Jasno je da, u ovako postavljenom okviru, istraživanje čiji su rezultati namijenjeni oblikovanju kulturne politike može biti i eksploracijsko, a ne samo konfirmacijsko. Dapače, ovakav okvir široko otvara vrata istraživanjima koja nam "dopuštaju misliti, a ne samo mjeriti" (Reiter, 2013: 8), ali koja također počivaju na "sustavnom istraživanju društvenih grupa, procesa i aktivnosti" (Stebbins, 2001: 4) i mogu se izvoditi rigorozno, kao što se slažu svi noviji zapaženi prilozi temi (Stebbins, 2001; Reiter, 2013, 2017; Swedberg, 2020).

Spomenuti noviji radovi o eksploracijskim istraživanjima polaze od toga da eksploracijska istraživanja nisu tek priprema za "ozbiljna" empirijska istraživanja, kao što se svojedobno mislilo, nego da imaju samostalnu spoznajnu vrijednost. Međutim, rezultati istraživanja u području javnih politika moraju, osim samostalne spoznajne vrijednosti, naći primjenu i u konkretnom upravljačkom procesu.

Pritom, uz doprinos svakog istraživanja u trenutku njegove provedbe, svakako valja uzeti u obzir i širu vremensku dimenziju. Prema Weiss (1977: 535), "glavni učinak istraživanja o javnim politikama mogla bi biti postupna sedimentacija spoznaja, teorija, koncepata i načina gledanja na svijet", koja naposljetku dovodi do dubokih promjena u području. U tom kontekstu gledano, valja naglasiti da eksploracijska istraživanja, čak i ako nisu osobito uspješna, u najmanju ruku ostavljaju dokumentirani trag (Swedberg, 2020), svakako koristan u spomenutoj "sedimentaciji", odnosno u "kumulativnoj ekspertizi" "ulančanih istraživanja" (Stebbins, 2001).

Na koncu, valja napomenuti da eksploracijska istraživanja nisu nužno kvalitativna (Stebbins, 2001), niti da se u ovom slučaju oslanjamo na kvalitativni pristup zbog svojevrsnog prosvjedovanja protiv diktata "metričkog društva" (Mau, 2017) u području sociološkog promišljanja kulturne politike. Analiza koja slijedi nije, također, ni pokušaj zaobilaženja polustrukturiranih intervjua i fokusnih skupina, kao preferiranih metoda "kritičkih i kulturnih studija" (Rakow, 2011). Riječ je, jednostavno, o korištenju dobre prilike pridonošenja "sedimentaciji" spoznaja o tome kako građani/ke Hrvatske razumiju kulturu: analitički predložak kojim raspolažemo svakako spada među one dovoljno bogate da bi omogućili eksploracijsku analizu (Reiter, 2013: 8).

3. ISTRAŽIVAČKA PITANJA, PODACI I METODE

3.1. Istraživačka pitanja

Ovim člankom pokušavamo pridonijeti spoznajama koje bi omogućile odgovor na istraživačko pitanje o tome kako građani/ke Hrvatske razumiju kulturu. Kao što je već ranije napomenuto, naš je uzorak pritom ograničen na one građane/ke koji/e aktivno sudjeluju u kulturi i koji žele samostalno artikulirati i istraživanju pridonijeti svoja mišljenja.

Analizirani podaci pribavljeni su u okviru Obzor 2020 projekta "Europsko popisivanje društvenih vrijednosti kulture kao temelj uključivih kulturnih politika u svijetu koji se globalizira – INVENT", koji se provodio u devet europskih zemalja. Svrha tog eksploracijskog istraživanja bila je priprema upitnika anketnih ispitivanja na nacionalno proporcionalnom uzorku. Projektni konzorcij formulirao je mrežni upitnik s otvorenim odgovorima, odnosno instrument kvalitativne ankete (Braun i dr., 2020). Instrument je sadržavao četiri pitanja:

(1) Što Vam prvo pada na pamet kad pomislite na riječ "kultura"? (Molimo objasnite.)

(2) Možete li objasniti što je Vama osobno važno kad je riječ o kulturi?

(3) Kad pomislite na kulturu u svom životu, kako se ta kultura razlikuje od kulture drugih ljudi?

(4) Diljem Europe, ljudi su trenutno pogođeni pandemijom COVID-19. Možete li opisati kako je ova pandemija utjecala na prakticiranje i doživljavanje kulture u Vašem svakodnevnom životu?

Izvan okvira zadanih Obzor 2020 projektom INVENT, u hrvatskom su slučaju kvaliteta prikupljenih podataka i mogućnost provedbe opsežnih analiza upućivale na moguću samostalnu znanstvenu vrijednost detaljnijeg daljnjeg istraživanja prikupljene građe. Odgovori na četvrto pitanje, povezani s utjecajem pandemije COVID-19, izostavljeni su iz ove analize jer bi kompleksnost tog konteksta zahtijevala opsežnu obradu i prostor koji nadilazi predviđeni opseg rada.

U procesu analize, odgovore na sva tri obrađivana pitanja tretirali smo kao dionice koje će u konačnici kumulativno omogućiti odgovor na središnje istraživačko pitanje o tome kako građani/ke Hrvatske aktivni u kulturi razumiju taj pojam. No nastojali smo dovoljno opsežno prezentirati i detalje odgovora na svako postavljeno pitanje.

Odlučili smo se za takav pristup svjesni da su u koncepciji kritičke i refleksivne kulturne politike, kakvu zagovaraju McGuigan (2004) i Belfiore (2022), podjednako

važna oba aspekta. Naime, i slojevita ukupna spoznaja o načinu na koji građani razumiju kulturu, kao i pojedini detalji iz odgovora na pojedinačna pitanja, doprinose potrebnom poznavanju polja i senzibiliziranosti argumentacije pri donošenju konkretnih kulturnopolitičkih mjera.

3.2. Uzorkovanje i provedba ankete

U eksploracijskim istraživanjima provođenim u okviru projekta INVENT, svaki je nacionalni tim imao slobodu odrediti uzorak i način analize pribavljenih podataka. U slučaju Hrvatske, uzorkovanje se rukovodilo dvama načelima: u prvom redu, željela se postići heterogenost koja omogućuje usporedbe (Maxwell, 2013), a zatim i što veći broj sudionika/ca (za ovu vrstu istraživanja). U prvom koraku, regrutacija sudionika/ca rukovodila se navedenim ciljem postizanja heterogenosti (u pogledu dobi, obrazovanja, mjesta boravka, zanimanja), a odvijala se izravnim kontaktom istraživača/ica sa sudionicima ili preko pomno odabranih posrednika/ca. Na ovaj je način regrutirano ukupno 45 sudionika/ca, koji/e su u potpunosti ispunili/e anketu dostupnu u Google Forms formatu. U drugom koraku, regrutacija se odvijala preko posrednika na odabranim ustanovama (u sustavu zdravstva, javnog školstva i uprave, ali i onima nastalim privatnim poduzetništvom). Ovome valja pridodati i regrutiranje tehnikom snježne grude na društvenim mrežama. Ovako je regrutirano 117 sudionika/ca.

Dakle, ukupno je anketirano 162 sudionika/ce, što se može smatrati više nego zadovoljavajućim brojem (za *online* provođeno eksploracijsko istraživanje). Također je postignut zadovoljavajući stupanj raznolikosti, osobito u pogledu dobi (raspon godina rođenja najstarijih i najmlađih sudionika/ca je između 1942. i 2002.). Osigurano je i sudjelovanje sudionika/ca koji/e nisu visoko obrazovani/e (gotovo trećina), a također i onih koji/e nemaju pristup internetu (dio ankete administriran je poštanski dostavljenim upitnicima).[6]

Međutim, u konačnici je u anketi ipak sudjelovalo više žena, mlađih, urbanih, bolje obrazovanih i manje religioznih ispitanika/ca, u odnosu na zastupljenost tih kategorija u popisu stanovništva iz 2011. godine (DZS, 2013). S obzirom na to da su u anketi sudjelovale osobe zainteresirane govoriti o kulturi, ovakav se odaziv sam po sebi može smatrati i stanovitim eksploracijskim uvidom. Pritom, naravno, ne valja smetnuti s uma da prethodna istraživanja pokazuju da žene i visokoobrazovani ispitanici općenito češće odgovaraju na otvorena pitanja u mrežnim anketama (Miller i Lambert, 2014; Terry i Braun, 2017). U svakom slučaju, navedenu nad-

[6] Detaljan prikaz strukture anketiranih vidi u Dodatku.

zastupljenost ne smatramo nedostatkom, nego značajkom uzorka koja omogućuje eksploracijske spoznaje korisne javnim politikama.

Anketa je provedena u razdoblju između 24. lipnja i 25. srpnja 2020., najvećim dijelom preko digitalne platforme Google Forms, koja je omogućila jednostavno, fleksibilno i anonimno sudjelovanje te stvaranje pregledne baze podataka. Odgovori prikupljeni poštanskim slanjem upitnika uključeni su u istu bazu podataka.

3.3. Eksploracijska mrežna kvalitativna anketa

Iako je istraživanje administrirano anketnim načinom, opisana logika uzorkovanja, a također i kasnije analize, rukovodili su se kvalitativnim načelima. Naime, kao što objašnjavaju Braun i dr. (2020:2), mrežna kvalitativna anketa s otvorenim odgovorima omogućuje pristup jeziku i terminologiji sudionika/ca (njihovim nazorima, praksama i objašnjenjima), te time osigurava odgovarajuće bogatstvo i dubinu podataka "gledanih u cjelini, čak i onda kad su individualni odgovori na njih kratki". Prema istim autoricama, tako prikupljeni korpus omogućuje nadalje proizvodnju "tematski organiziranih obrazaca razvijenih iz cjelokupnog skupa podataka" (Braun i dr., 2020: 10).

Eksploracijska mrežna kvalitativna anketa sve se češće prepoznaje kao vrijedan alat za prikupljanje raznolikih i sadržajno bogatih podataka o percepcijama i praksama (Terry i Braun, 2017; Thomas i dr., 2024). Smatra se da takav instrument može poslužiti kao svojevrstan "širokokutni objektiv", osobito pogodan za istraživanje slabo istraženih fenomena (Toerien i Wilkinson, 2004: 89; Braun i dr., 2020: 3). Istovremeno, kvalitativna anketa sudionicama/ima omogućuje izražavanje vlastitim riječima i unutar vlastitih interpretativnih okvira, što rezultira autentičnim uvidima u to kako razumiju i tumače kompleksne društvene fenomene (Braun i Clarke, 2022: 39).

Mrežna provedba ankete odabrana je zbog onog što Bielska i dr. (2024) smatraju glavnom prednošću takvog načina pribavljanja podataka, a to je mogućnost brzog i učinkovitog dolaska do većeg broja sudionika/ca iz različitih društvenih grupa i geografskih područja. Iste autorice navode i to da digitalni format omogućuje anonimnost i slobodu izražavanja, čime se olakšava iskazivanje iskrenih, često i kritičkih, alternativnih ili marginaliziranih stavova i iskustava. Najveća ograničenja metode (nemogućnost dodatnog pojašnjenja odgovora i rizik samoselektivnosti koji dovodi do podzastupljenosti različitih društvenih grupa) pokušali smo smanjiti poštanskom distribucijom ankete digitalno isključenim ispitanicima/ama te primjenom tehnike snježne grude i angažiranjem posrednika/ca u zajednicama pri uzorkovanju i regrutaciji.

3.4. Analitički postupci

Analiza je započela višestrukim čitanjem svih odgovora radi stjecanja uvida u strukturu i raspon značenja podataka, nakon čega su izdvojeni inicijalni kodovi – ključne riječi, teme i obrasci značenja. U drugom koraku, uz svijest da "konstrukcija i granice slučaja uvijek zavise o teoriji" (Tavory i Timmermans, 2009: 251), došlo je do integracije relevantnog teorijskog znanja u interpretativni dijalog s podacima. Teorijski koncepti pritom nisu služili kao unaprijed zadani okviri, već su se oblikovali abduktivnim pristupom analizi kakav predlažu Timmermans i Tavory (2012: 171).

Ovakav analitički postupak podrazumijeva višestruko ponovno posjećivanje podataka i razmišljanje o plauzibilnosti predloženih interpretacija u svjetlu alternativnih teorijskih mogućnosti. U našem slučaju, upravo je on postao dio refleksivne tematske analize kakvu predlažu Braun i Clarke (2022; bez dat.). Međutim, cilj naše analize nije bio tek deskriptivno prikazivanje tema koje dominiraju u iskazima, nego otkrivanje kompleksnosti i višeglasja značenja kulture, što refleksivna tematska analiza također omogućuje.

Konačno, valja napomenuti da se dio analiza bavio povezivanjem odgovora pojedinog/e sudionika/ce na sva tri otvorena pitanja. Te su analize bile usmjerene na razumijevanje značenja kulture koja se javljaju kroz odnose između sadržaja pojedinih odgovora. Drugim riječima, umjesto izoliranog promatranja pojedinih iskaza, sva tri odgovora u svakom su pojedinom slučaju interpretirana kao međusobno povezani narativi koji artikuliraju pozicije unutar šireg simboličkog i društvenog konteksta.

Ovakav je pristup u skladu s istraživačkim potencijalom mrežne kvalitativne ankete, koja omogućuje sagledavanje značenja u njihovoj punini kroz analizu cjelovitog seta odgovora svakog/e sudionika/ce (Braun i dr., 2020). Uvid u varijacije takvih pojedinačnih doprinosa prema dobi i drugim sociodemografskim obilježjima omogućio je i prepoznavanje pojedinih generacijskih konfiguracija u razumijevanju kulture.

3.5. Ograničenja

Ograničenja provedenog istraživanja i analiza proizlaze ponajprije iz metode mrežne ankete, odnosno nemogućnosti dodatnog pojašnjenja odgovora na postavljena otvorena pitanja. Ovo ograničenje nije moguće umanjiti, no svojevrsnom kompenzacijom zauzvrat se može smatrati autentičnost odgovora neometana bilo kakvim intervencijama istraživača/ice. Drugo ograničenje povezano s metodom mrežne ankete tiče se bar djelomične samoselektivnosti sudionika/ca, koja može dovesti do podzastupljenosti različitih društvenih grupa u uzorku. Učinke ovog ograničenja

nastojali/e smo smanjiti primjenom uzorkovanja preko odabranih posrednika i selektivnošću pri primjeni tehnike snježne grude.

Kad je riječ o interpretiranju generacijskih razlika, provedenom na temelju grupiranja pojedinačnih odgovora s obzirom na njihov sadržaj i dob sudionika/ca, valja napomenuti da je uzorak najmlađih sudionika/ca bio manje raspršen nego kod starijih dobnih kategorija. Razlog tomu je što je taj uzorak brojem sudionika/ca najmanji, a anketa je provedena u razrednom okruženju. Takvo okruženje može pridonijeti davanju socijalno poželjnih, "školskih" odgovora na pitanja. No valja napomenuti i to da je pilot istraživanje provedeno izvan razreda s pripadnicima najmlađe generacije urodilo sličnim profilom odgovora.

4. REZULTATI

Rezultate tematske analize donosimo zasebno za svako od postavljena tri otvorena pitanja u anketi, koja ujedno čine naslove potpoglavlja. Obuhvat i karakter pojedine teme pokazuju se izvacima pojedinih odgovora koji ilustriraju kontekst njezina pojavljivanja. Teme se, unutar svakog odgovora, navode u padajućem nizu, od onih najjasnije konstituiranih i dominantno zastupljenih, prema onima koje su manje jasno definirane ili se rjeđe javljaju. Radi bolje preglednosti, dijelovi pojedinih izjava ponekad su spajani u narative, uz poštovanje izvornog smisla i konstrukcije svakog uključenog dijela. Nakon prikaza odgovora unutar triju tema, slijedi prikaz generacijskih razlika uočenih u odgovorima sudionika/ca. Na koncu, valja napomenuti da se odgovori sudionika/ca prezentiraju u obliku u kojem su uneseni u anketu (tj. da su "nelektorirani").

4.1. Što Vam prvo pada na pamet kad pomislite na riječ "kultura"?

Tema koja je dominantno identificirana u korpusu odgovora na prvo otvoreno pitanje odnosi se na **visoku kulturu i umjetnost**, s posebnim naglaskom na **kazalište**. Potonji se pojam često javlja kao jedna riječ ("teatar" ili "kazalište") ili zajedno s drugim pojmovima i praksama vezanim uz visoku kulturu, npr. "kulturni događaji, kazalište, film, knjiga" (1959),[7] što je osobito izraženo među starijom populacijom. Također, niz izjava naglašava institucionalnu dimenziju pojma, što se jasno vidi u

[7] Brojka u zagradama označava godinu rođenja sudionika/ce istraživanja. Ako taj podatak nedostaje, javlja se oznaka "0". Iako za većinu sudionika/ca posjedujemo detaljne sociodemografske podatke, njihovo bi navođenje u zagradama iza izjave znatno otežalo čitanje. U analizi smo, naravno, uzimali u obzir sve te podatke. O najvažnijim spoznajama izvješćujemo u raspravi, a ovdje se može najaviti da su se generacijske razlike pokazale najznačajnijima, zbog čega smo se odlučili na prikazivanje godina rođenja sudionika/ca.

odgovoru koji kulturu definira kao “skup institucionaliziranih umjetnosti: kazališta i kazališne kuće, galerije i muzeji, klasična glazba i koncertne dvorane“ (1987) ili vrlo izravno kao: “Hrvatsko narodno kazalište“ (1978).

Značenja visoke kulture i umjetnosti vidljiva su i kroz ideju “kulturnog uzdizanja“, primjerice u izjavi mlađeg sugovornika kojemu su kroz odrastanje kulturno uzdizanje “stalno spominjali (…) i povezivali to sa predstavama i kazalištima“ (1988).

Druga tema koja se jasno nametnula odnosi se na **razumijevanje kulture kao pristojnog ponašanja i uljudnog ophođenja prema drugima**. U pojedinim se izjavama jednostavno navodi “pristojnost“ (1960; 1978) ili samo “lijepo ponašanje i maniri“ (1996). Druge izravno objašnjavaju da je kultura “kao prvo kućni odgoj a poslije je to samo nadogradnja“ (1955) ili je definiraju kroz uljuđenost i civilizacijske norme ponašanja (1972; 1977).

Dio odgovora kombinira prethodnu temu visoke (institucionalno definirane) kulture i pristojnog ponašanja, kao npr. “umjetnost (npr. kazališta, muzeji) i ponašanje u skladu s bontonom“ (1984). Naposljetku, javljaju se i definicije koje povezuju kulturu s uređenim okolišem ili širim pojmom kulturne baštine, tj. kulturne okoline “u humanističkom smislu“ (1967).

Sljedeća tema konstituirala se oko **razumijevanja kulture kao zajedničke karakteristike u ponašanju, normama i vrijednostima** određene grupe ljudi. Neke definicije kratko ju svode na “zajedničke vrijednosti“ (1970), bilo “materijalne bilo nematerijalne“ (1987). No ovakve ideje kulture mogu biti i vrlo razrađene te uključivati širi skup elemenata koji određuje pripadnost, osjećaj sigurnosti i norme ponašanja u nekoj zajednici ili grupi. Tako se, primjerice, navodi da je kultura “skup vrijednosti, dogovora, običaja, društvenih ugovora, očekivanja itd. koja obilježavaju neku grupu ljudi“ (1988). Kultura pomaže pojedincu da se identificira kao dio zajednice, pruža mu “osjećaj sigurnosti [i] omogućava mu da se osjeća prihvaćeno” (1988).

Povezana s prethodnom, ali nacionalno konstituirana je tema u kojoj se kultura vidi kao **tradicija i običaji određenog naroda**. U ovom slučaju, kultura se može jednostavno definirati kao “tradicija nekog naroda” (1997) i “običaji neke zemlje“ (1994). Pojedini odgovori naglašavaju povezanost s identitetom, sjećanjem i zajedničkim iskustvom naroda, npr. “skup svega što je taj narod/grupa proživila kroz neki period te im je bitno i svima poznato iz te grupe” (1997). Javlja se i pojam države pri čemu se kultura povezuje s prepoznatljivim obilježjima zajednice i dijeljenim etnonacionalnim praksama, primjerice u odgovoru: “kada čujem riječ kultura prvo mi pada na pamet religija, glazba i hrana neke države“ (1998). U nekim odgovorima kultura se definira vrlo široko, kao heterogen skup društvenih praksi i simboličkih

elemenata, ali uvijek uz referencu na "kulturu nekog naroda", što upućuje na temeljnu povezanost pojma kulture s kolektivnim identitetom zajednice (2002).

Nešto slabije zastupljena, ali ipak jasno ocrtana tema, jest i ona koja kulturu shvaća kao **baštinu i dug prema precima**. U ovom se slučaju kultura razumije kao "tradicija, baština, način života, običaji, svjetonazor, pripadnost" (1963), odnosno "sve ono što smo naslijedili od svojih predaka" (1961). Bilo da je riječ o materijalnim ili nematerijalnim dobrima, ključan element ove teme je osjećaj baštine koji podrazumijeva obvezu da se naslijeđeno nastavi "čuvati, njegovati, razvijati, dodati svoj prilog". Pritom spominjanje baštine nije ograničeno na "svoj narod", niti je okrenuto isključivo prošlosti, ono se javlja u suodnosu s drugim dimenzijama kulture, poput obrazovanja (1983) te poznavanja baštine drugih naroda (1955). Također, uz očuvanje baštine spominje se i promicanje "novih vrijednosti" uz "kritički odnos" spram stanja u društvu (1970).

Tema kulture kroz asocijaciju na **raznolikost, uključivost i socijalizaciju** korespondira s nekim od težišta suvremenih kulturnih politika. Pojavljuje se u jezgrovitim odgovorima, npr. "raznolikost" (1993), "otvorenost" (1995) i "široko, inkluzivno poimanje kulture" (1962), ili pak unutar šireg skupa ideja: "socijalizacija, kreativnost (...) uključenost, uključivost, prostor susreta i dijaloga, upoznavanja različitosti i mogućnosti razmjene mišljenja" (1979). Ovakvo razumijevanje kulture povezuje sudjelovanje u kulturnim praksama s procesima društvene integracije, a osobni razvoj vidi kroz susret s raznolikošću, pri čemu se kao važan preduvjet ističe i "prostor za stvaranje" kulture (1979).

Sljedeća tema jasno je locirana u prosvjetiteljskoj tradiciji te obrazovnoj filozofiji njemačkog govornog područja o **izgradnji osobe** (*Bildung*). Unutar ove teme kultura se razumije kao proces osobnog i društvenog napretka te moralnog i intelektualnog usavršavanja. Pojavljuju se izrazi poput "**napredak**" (0) i "**oplemenjivanje**" (1980), tj. "ono što izdiže čovjeka od ostalih živih bića" (1987) i osigurava "svestranost u smislu razvoja i rasta čovjekove osobnosti i pogleda na svijet" (0). Izjave povezuju čovječanstvo, napredak i ideju stalnog osobnog razvoja: "prva pomisao mi je na čovječanstvo, jer mislim da bi se svaka osoba trebala kulturno uzdizati i učiti svakim danom nešto novo" (1991). Kultura se ujedno opisuje i "kao ljudska delatnost u kojoj su veoma izražena traženja smisla života" (1950) i kao element koji pridonosi koheziji društva i njegovu nastojanju da postane "bolja verzija sebe" (0).

Tema koja se rijetko eksplicite imenuje u pojedinačnim odgovorima, no ipak se konstituira kao raspoznatljiva, jest ona koja kulturu vidi kao intrinzično **urbanu** ili **povezanu sa sadržajima koje nudi grad**. Jedna sudionica tako, kad se spomene riječ "kultura", najprije pomisli "na urbani dio populacije" (1967), dok drugi sudionik kaže da mu kultura asocira "grad i umjetnost", a time odmah i raznolike kulturne sadržaje i institucije: "koncert, kino, kazalište, izložba, performans itd." (1987).

Grad i urbana uglađenost implicirani su u izjavi prema kojoj kulturu čini "građansko ponašanje, dobra knjiga, dobra muzika (klasična i druga), kazalište, kino, novi mediji..." (1943). S druge strane, koncepcija koja se u suvremenim kulturnim politikama nominira kao alternativnija verzija "urbane kulture" mogla bi se povezati s izjavom sudionika koji izjavljuje: "pop kultura koja je obilježila veći dio mog života (…) u vidu filmova, glazbe i stripa" (1979). Slično bi se moglo reći i za izjavu koja kaže da kulturu čine "Kazalište, nezavisna kulturna scena, izložbe, umjetnost općenito" (1975).

Posljednja tema koja se oblikovala u korpusu povezuje kulturu s **osobnom dobrobiti, uživanjem i smislom života**. Prema odgovorima koji se javljaju unutar nje, riječ kultura priziva "opuštanje duše i tijela" (1965), ona je "sreća, smisao, život" (1978). Osim što je "najljepša osobina čovjeka", ona znači "pozitivan stav prema životu" (1984) i povezuje se također s "kvalitet[om] života" (1979). Kultura je "sloboda" (1976), "smisao, boja" – u tom smislu "život bez kulture značio bi mi puko životarenje i to u sivilu" (1959).

4.2. Možete li objasniti što je Vama osobno važno kad je riječ o kulturi?

U odgovorima na drugo pitanje u anketi javlja se nekoliko tema koje su gotovo podjednako zastupljene, a uz to su često međusobno povezane u pojedinim aspektima. Jedna od njih naglašava **inkluzivnu ideju kulture i poštivanje različitosti.** Inkluzivna ideja kulture pritom znači, primjerice "otvorenost prema drugima i prema drugačijim kulturnim utjecajima" (1979). Naglašava se i vrijednost upoznavanja drugih kultura, odnosno "otkrivanje što je zajedničko svim ljudima, što je različito u različitim kulturama i usprkos tim različitostima što nas spaja" (1960).

Kultura se interpretira kao sposobnost razumijevanja i prihvaćanja kulturnih razlika te njihova uvažavanja u svakodnevnoj interakciji s drugima. Drugim riječima, važan je "civilizirani odnos medu ljudima, bez obzira na šk. spremu, vjeru, rasu, nac. pripadnost, starosnu dob" (1943).

Navodi se, nadalje, da kulturno izražavanje treba počivati na uzajamnom poštovanju i toleranciji prema različitostima te da pritom ne bi smjelo biti diskriminacije među kulturama. Istodobno se u pojedinim odgovorima razmatraju i granice izražavanja različitosti. Sudionici tako ističu važnost međusobnog poštivanja različitih pogleda na život, uz pretpostavku da takve razlike "ne ugrožavaju druge ljude" (1988) ili narušavaju "javni red i mir" (1979).

Sljedeća tema odnosi se na "svjesnost i **poštivanje vlastite kulture**" (1996), pri čemu se ta ideja javlja u različitim nadindividualno definiranim kontekstima. S jed-

ne strane, može se govoriti o "poštivanj[u] nasljeđenih obrazaca" (1959), odnosno tome da se kultura "cijeni i vrednuje te da se prenosi s koljena na koljeno" (1999). U tim se odgovorima kultura shvaća kao simbolička veza koja povezuje članove zajednice i stvara osjećaj pripadnosti, odnosno "nečeg većeg i važnijeg od mene same" (1963). S druge strane, tema se može izraziti i pozivanjem na "nacionalne spremnike" kulture i tradicije, pa se tako kaže da je važno "poznavanje kulture svoje države" (1997), ili pak "govoriti pravilno hrvatski jezik" (1960). No valja također spomenuti i to da se javlja i relativizacija teme: ističe se važnost istovremenog poštivanja tuđe kulture (2002) te potreba za razvijanjem "kritičkog mišljenja" prema vlastitom nasljeđu (1999). Sljedeća jasno oblikovana i zastupljena tema odnosi se na skup odgovora po kojem je najvažnije "**pristojno ponašanje**" (1978). Jedna starija sudionica tako navodi da joj je "najvažnije ponašanje ljudi (…) da se čovjek osjeća dobro u društvu s drugima" (1958). Sličan sadržaj nalazimo i u izjavi sudionice iz najmlađe generacije koja je sudjelovala u istraživanju: "osobno mi je važno da se čovjek zna ponašati te da je kulturan u društvu" (2000). Pristojnost se često povezuje s "poštovanjem drugih" i "općom kulturom", odnosno s "kvalitetnim načinom ophođenja" i komunikacije u društvenim odnosima (1959; 1961; 1974). S temom pristojnog ponašanja posredno se povezuje i "razvijena kultura građana" (1990), te izjava kako je najvažnija "kulturna okolina", u kojoj se specificira da je to ona "bez većinske kulture koja je [kod nas] na animalnoj razini" (1967).

Sljedeća tema odnosi se na važnost koju sudionici pridaju kulturi kao sredstvu **osobnog razvoja i samousavršavanja**. U tim odgovorima kultura se povezuje s "**nadgradnjom samog sebe**", kojoj je cilj "dobiti širinu i druge spoznaje" (1949) te tako postići "oplemenjivanje života" (1950) i postati "cjelovita osoba" (1971). Navedene sastavnice ove teme očito su povezane s ranije spomenutom obrazovnom filozofijom njemačkog govornog područja o izgradnji osobe (njem. *Bildung*).

Kroz "edukaciju" i "kulturno uzdizanje" pojedinac se nastoji "izdignuti iznad mediokriteta" i približiti univerzalnim vrijednostima, dok se kultura pritom shvaća kao prostor intelektualnog, duhovnog i kreativnog rasta pojedinca i zajednice. U pojedinim se odgovorima ističe i važnost prijenosa kulturnih vrijednosti na mlađe generacije, primjerice kroz poticanje sudjelovanja u kulturnim događanjima i razvijanje civiliziranog načina ophođenja (1949; 1955).

U sljedećoj identificiranoj temi, kultura i iskustva povezana s njom promatraju se s motrišta **osobne dobrobiti**. Unutar ove teme, sudionicima/ama je važno da kultura bude osobno značajno iskustvo koje potiče emocije, promišljanje i inspiraciju, primjerice "da zadovolji moju čežnju za lijepim i ugodnim osjećajem" (1958) te "da me informira, potiče na razmišljanje, podučava ali i inspirira" (1974). Važni su, nadalje, emocionalni i doživljajni aspekti kulturnog iskustva, kao i "unutarnje zado-

voljstvo, opuštenost“ (1965) te “osjećaj ‘sreće’ koji me ispuni i drži kad npr. odem na dobar koncert, poslušam dobru poeziju, pogledam dobru predstavu“ (1984).

Sljedeću temu koja se oblikovala ocrtavaju odgovori prema kojima je važno “**sudjelovanje u kulturi**“ (1975) te njezina “**dostupnost**“, koja uključuje i “raznolikost ponude“ (1961). Potonje može značiti da je važno da ono što se nudi bude “pristupačno svim ljudima, razumljivo, interesantno“ (1956). Dio odgovora odnosi se, međutim, na “konkretnije“ shvaćanje dostupnosti, “financijski i geografski“ (1977), postojanje “što više kulturnih događaja“ (1996) i “kontinuitet događanja“ (1961). Također se navodi da je važno “da su kulturni sadržaji pristupačni u smislu cijene ulaznica“ (1984) te “da je osiguran pristup, ali i sudjelovanje u kulturi na svim razinama ne samo meni, nego svima“ (1976).

Uz dostupnost i raznolikost, pojedini odgovori navode i “mogućnost sudjelovanja u kreiranju sadržaja“ (0), odnosno važnost osobnog ostvarenja, ali i doprinosa kulturi. Kultura se ovdje vidi kao nešto što ima “dva kapaciteta“: “prvi je prostor uključivanja, socijalizacije, odnosno prostor susreta, a drugi je potencijal za kreativno ostvarivanje pojedinaca“ (1979). Tema koju oblikuju izjave prezentirane u prethodnim dvama pasusima mogla bi se točnije imenovati kao **pristup kulturi i sudjelovanje u kulturi**, u rasponu od dostupnosti sadržaja do sudjelovanja u njegovu stvaranju. Odgovor u kojem se navodi da je u kulturi važna “njena **angažiranost** i dostupnost“ (1984) predstavlja most prema temi koja kulturu vidi kao pokretač društvenog napretka. S jedne strane naglašava se “prije svega društvena angažiranost, te poruka i emocija koje prenosi sadržaj“ (1975). S druge strane, tematizira se važnost osobnog djelovanja: svatko “tko zna i umije“ trebao bi “biti angažiran u njezinu širenju jer to izravno (iako ne brzo nego jako sporo) doprinosi napretku čovječanstva“ (1965). Stoga je važno “poticanje interesa kod ljudi za kulturne sadržaje“ (1998). Potonji su odgovori očito povezani s prosvjetiteljskim zamislima, kao i oni koji navode da je važno da kultura bude “javno dobro“ (1980) te da “ono što se nudi u kulturi“ bude “provokativno i unapređuje društvo“ (1980).

Tema koja je svakako nazočna, ali znatno difuznije oblikovana nego prethodne odnosi se na **umjetnost** i njezina obilježja. Ovdje su u središtu “izložbe, kazališta, razne opcije umjetnosti i čak neka filozofska stajališta, debate“ (1982), “duhovnost i estetika“ (1952), “suočavanje s umjetničkim djelima – bilo da izazivaju užitak, bilo da uznemiruju i iritiraju, ali pomažu da bolje uočimo neke odnose u svijetu u kojem živimo“ (1953). Iako sudionici/e odgovaraju na pitanje o tome što im je važno u kulturi, jasno je da govore o umjetnosti i umjetničkim djelima, bilo da naglašavaju “izvornost i osobenost“ (1963), “inovativnost“ (1993), “njezin doseg, neovisnost i neobuzdanost“ (1981), ili pak potrebu “da se radi o sadržajima koji su snažni i koji pomiču granice“ (1978).

Sljedeća tema oblikovana u odgovoru na drugo pitanje odnosi se na to da je u kulturi važna "**sloboda**" (1976; 1987), bilo da je riječ o "slobod[i] bivanja i kretanja" (1969), "slobod[i] istraživanja" (1963) ili "mogućnost[i] izbora" (1976). "Bez slobode, kultura ne može disati, biti autentična" (1985), važna je "mogućnost i sloboda da je konzumiram kad hoću i gdje hoću, to je za mene ono što ujedno definira pojam slobode i sigurnosti, kad bi ih morala definirati u jednoj rečenici" (1987). Jedan odgovor daje "prednost nezavisnim inicijativama sa što manje institucionalne politike i kontrole" (1987).

4.3. Kako se kultura u Vašem životu razlikuje od kulture drugih ljudi?

Tema koja se javlja kao najzastupljenija u odgovorima na ovo pitanje odnosi se na percepciju vlastite **veće uključenosti u kulturu**, pri čemu sudionici/e sebe opisuju kao **aktivnije** u kulturnim praksama ili upućenije od drugih. Pritom neki navode da za takvu uključenost imaju i **bolje pretpostavke**. Tema je dobro zastupljena u različitim generacijama, pri čemu veću uključenost u kulturu sudionici prvenstveno pripisuju čimbenicima rane socijalizacije i formalnog obrazovanja, ili pak pripadanju "dijelu društva koji je više u doticaju s kulturnom scenom" (1999). Kvalitetno školovanje interpretira se kao izvor "uvida u čitavu lepezu mogućnosti kulturnog usavršavanja" (1951). Veća uključenost u kulturu dodatno se objašnjava osobnim afinitetima i aspiracijama, urbanom sredinom (1995), klasom (1980) te utjecajem međunarodnih iskustava i putovanja (1979).

Razlika u uključenosti očekivano se pojavljuje i kod sudionika/ca koji u kulturi profesionalno djeluju, što njihov "doživljaj kulture čini kompleksnijim od doživljaja konzumenata kulturnih sadržaja" (1965). Konačno, valja spomenuti i niz odgovora u kojima sudionici/e navode da ih razlikuje to što je "kultura bitan dio mog svakodnevnog života" što dovode u opreku s većinom, kod kojih "kultura sve više ima marginalni značaj, uopće je ne doživljavaju i ne smatraju neophodnim dijelom života i društva" (1985).

Dio sudionika/ca više ili manje izravno navodi da se njihova kultura razlikuje od kulture drugih ljudi po tome što je "**ekskluzivna** (…) **i manjinska**" (1952). Izjave u ovoj skupini obilježava doživljaj razlike u odnosu na dominantne kulturalne obrasce, primjerice: "imam dosta drugačije stavove o životu i volim istraživati drugačija stajališta i kulture pa mi se čini da se baš ne uklapam u njihove [većinske] kulturološke okvire" (1963).

Razlika se pritom može artikulirati kroz interes za kulturu koja je "neformalna i underground" te kroz "nekonvencionalne oblike umjetnosti" kao što su "stripovi, grafiti, alternativna muzika" (1985). Također, prisutno je eksplicitno distanciranje od

komercijalizirane ili ideološki obilježene kulture u korist alternativnih izričaja, npr.: "izbjegavam isto tako kulturu koja je inspirirana patriotizmom i veličanjem bilo koje nacije (…) volim provokaciju i umjetnike koji propituju uvriježene stavove" (1974). U ovom se kontekstu ističe i orijentacija prema "kulturi otpora, nezavisnoj kulturi, izvaninstitucionalnim tendencijama, paradigmama i smjerovima" (1991), spominju se i kontrakulturne tendencije te, u jednoj izjavi, supkultura povezana sa seksualnom orijentacijom (2002).

Tema koja se javlja u odgovorima dijela sudionika/ca rođenih između 1950-ih i 1980-ih odnosi se na to da su **pristojniji i odgojeniji** ili **tolerantniji** od drugih. Ovi sudionici/e navode da se njihova kultura "razlikuje (…) u odnosu na ponašanje prema drugim ljudima, najviše u odgoju" (1959), "poštivanj[u] svega" (1970) i "uljudnost[i]" (1971).

Po odgovorima unutar ove teme, važno je "znati slušati" (0), poštovati "tuđi izričaj u kulturi i umjetnosti" i nastojati "ne nametati svoj" (1962), truditi se "biti tolerantna prema svima" (1980). Kad je riječ o "drugačiji[m] običaji[ma] u međuljudskim odnosima" (1982), jedna sudionica navodi: "ne psujem, ne vrijeđam nikoga, trudim se saslušati svakog, pomoći potrebitima" (1962).

Suprotno trima prethodnim temama, dio je sudionika/ca različitih generacija naveo da se njihova kultura "**ne razlikuje**" (1950, 1986, 1993) ili se "ne razlikuje previše" (1987, 2000). Neke izjave objašnjavaju da je to stoga što "[se] krećem u krugu sličnih ljudi, pa tu nema velike razlike" (1960). Drugi niz izjava navodi svjesni napor da se "nerazličitost" postigne ili da je ne bude, primjerice: "ne bi smjelo biti razlike" (1963) ili "u globalu ne bi trebalo biti razlike a sitnice nisu bitne" (1947), dok jedna sudionica odgovara protupitanjem: "Zašto bi se razlikovala, kultura je i poštivanje različitosti, pokušat ne etiketirat" (0).

U odgovorima sudionika/ca rođenih 1980-ih i 1990-ih, javlja se nekoliko izjava iz kojih je jasno da svoju kulturu doživljavaju kao smještenu u **širi kolektivitet i tradiciju** te navode da se njihova kultura razlikuje "onoliko koliko se općenito **razlikuje naše poimanje svijeta, života, življenja**" (1987). Te razlike mogu biti izražene lokalno, nacionalno ili regionalno u odnosu na druge, a opisuju se u rasponu od izravnih primjera, poput običaja i gastronomije, do složenijih usporedbi vrijednosnih sustava te društveno-političkog razvoja.

U intenciji suprotni gore navedenim izjavama su rijetki odgovori koji oblikuju temu usredotočenu na to da "kulturu shvaćam kao nešto **osobno**. Osobni doživljaj koji kao takav varira individualno" (1981). Ovi se odgovori mogu razumjeti kao povezani s onima koji posredno naglašavaju individualnost, međutim od njih se razlikuju po tome što to čine eksplicite i ne ilustriraju nikakvim primjerima. Samo se konstatira da se od kulture drugih ljudi razlikuju "po mojim osobnim interesima

i vrijednostima“ (1962) ili da se razlikuje “onako kako se i ja kao osoba razlikujem od drugih ljudi (…) moja individualnost očituje se u interesima i sadržajima kojima ispunjavam svoj život“ (1988).

Konačno, valja spomenuti niz od deset odgovora sudionika/ca svih generacija u kojima se navodi “**ne znam**“ ili “**ne razumijem pitanje**“. Uz njih valja navesti i niz od još deset odgovora u kojima sudionici/e efektivno odbijaju odgovoriti na pitanje, navodeći “**ne uspoređujem se**“ (1949), “**prekompleksno**“ (1958), “**nije poznato što ona drugima znači**“ (1975), “ne znam kako drugi ljudi doživljavaju kulturu“ (1975) ili “Ne znam tko su ‘drugi ljudi’“ (1981). Neki od tih odgovora vrlo su razrađeni i refleksivni, primjerice: “Kao osoba koja se trudi njegovati kulturu dijaloga, radije tražim ono što me s drugima povezuje. Ne znam kako artikulirati što me razlikuje, a da ne ispadne da pretpostavljam poziciju drugih ljudi“ (1985).

4.4. Generacijske razlike u odgovorima

Pri analizi rezultata prikazanih u potpoglavljima 4.1., 4.2. i 4.3., uočeno je da se u odgovorima unutar pojedine identificirane teme javljaju generacijske razlike u diskursu i fokusu. Sustavna analiza tih razlika provedena je tako što su se – u kronološkom slijedu njihovih godina rođenja – jedan za drugim promatrala sva tri odgovora pojedinih sudionika/ca. Tako su identificirani pojedini “generacijski definirani“ odsječci korpusa i analizirano ono što je u njima distinktivno (u odnosu na odgovore koji se javljaju u drugim generacijama i u cijelom korpusu).

Nakon obavljenih analiza, može se sumarno konstatirati da sudionike/ce rođene **od 1942. do kasnih 1960-ih** obilježava spontano prakticiranje i evociranje visoke kulture, pokretano tradicionalnim humanističkim idealima, koje doživljavaju kao nešto “samorazumljivo“. Ovakva se usmjerenost vidi iz brojnih izjava koje su navođene u prethodnim potpoglavljima s rezultatima, a možda se najkraće može ilustrirati odgovorima jednog od najstarijih sudionika istraživanja, koji navodi da su mu važni “građansko ponašanje, dobra knjiga, dobra muzika (klasična i druga), kazalište, kino, novi mediji“ te “civilizirani odnos medu ljudima, bez obzira na šk. spremu, vjeru, rasu, nac. pripadnost, starosnu dob“ (1943). Valja, doduše, napomenuti da se u odgovorima sudionika rođenih tijekom druge polovice 1960-ih “točkasto“ javljaju pojedini motivi koji će se pokazati distinktivnim za pripadnike/ce sljedeće dobne skupine.

Kod sudionika/ca rođenih **1970-ih**, umjesto spomenute “samorazumljivosti“ općeljudske važnosti kulture na koju nailazimo kod prethodne generacije, javlja se postavka da je važna uloga kulture “socijalizacija“ i “kreativno ostvarivanje pojedinaca“ (1979). Javljaju se i tvrdnje o “zapostavljenost[i]“ (1970), odnosno stavljanju kulture “na dno ljestvice prioriteta“ (1969). Uz veću individualnu pozicioniranost

sudionika/ca, primjetno je da u diskurs ulaze pojmovi poput "popularna" (1979) te "neformalna i underground" (1977) kultura, odnosno ona koja nije "mainstream" (1977, 1978). U jednoj izjavi javlja se vrlo promišljeno problematiziranje etnocentričnosti, odnosno "kritika etnocentrizma" (1975).

Kod sudionika/ca rođenih **1980-ih godina** primjetna je stanovita odloženost odgovora i rječitost objašnjenja, koja upućuje da bavljenje kulturom doživljavaju manje "spontano" od prethodnih generacija. Uz nastavak iskazivanja interesa "za nekonvencionalne oblike umjetnosti" kao što su "Stripovi, grafiti, alternativna muzika" (1985), javlja se i ideja da je kultura "Sve, od kemijske olovke koja u ruci sjedi bolje od neke druge, preko želje da opušak bacim u kantu. Naravno, uz Cavea i Cohena, Brezovca i Brechta, Marinkovića i Marilyn Monroe" (1981). U takvom kontekstu, nije neočekivano da se kao dio vlastite kulture vide i "Trening, prehrana i razonoda" (1988).

Iako se "konzumiranje" kulture kao svojevrsni tehnički termin spominje i u prethodnim generacijama, kod sudionika/ca rođenih 1980-ih u pojedinim se odgovorima prvi put javlja s izrazitijim antisistemskim i na sebe usmjerenim predznakom, "kao sloboda da je konzumiram kad hoću i gdje hoću" (1987) i to tako "Da kulturni sadržaj kojeg 'konzumiram' u meni izaziva neke emocije i da je inspirativan" (1985). Također se javlja nezadovoljstvo kulturom koju proizvodi "'etablirana' ekipa koja gura samo sebe međusobno" (1983) i traži "Poštenje" (1986), odnosno "da je kultura proizvedena s pravom namjerom" (1987). U jednom odgovoru visokoobrazovane sudionice sa sela javlja se vrlo dugo i detaljno objašnjenje premještanja njezina interesa s umjetnosti kao "duhovne hrane" i "u funkciji katarze" prema "onome što nazivamo 'tradicijska kultura'" (1987).

Ovaj odgovor, u kojem se navodi da je "U slučaju Hrvatske (…) 'visoka kultura' došla (…) sa zapada" (1987), na neki način, naviješta odgovore sudionika/ca rođenih **1990-ih i početkom 2000-ih**, u kojima se kultura vidi u okviru teme "tradicija i običaji određenog naroda". Karakteristični odgovori povezani s ovom temom već su navedeni u 4.1. No zanimljivo je primijetiti da se, uz odgovore u kojima se kultura povezuje s "identitetom naroda" (1998) i "države" (1998), razlikovanje "naš[e] od tuđih" kultura javlja i u izjavi u kojoj se ta razlika ilustrira svakodnevnom praksom: "Npr. mi imamo kulturu ispijanja kave koje traje satima, dok možda druge kulture na kavu gledaju kao brzinsko piće" (2000). Bez obzira na više ili manje formalnu razinu referencije, razumijevanje kulture u ovom se skupu odgovora javlja unutar opreke "naše-tuđe".

Valja ponoviti, kao što je već konstatirano u 4.2., da se u pojedinim izjavama naglašava da je uz vlastitu važno "istovremeno pošt[ovati] tuđu" kulturu (2002), "shvatiti kulturu drugih naroda diljem svijeta" (1991), kao i da treba "ostvarit kritičko mišljenje" (1999) prema vlastitoj kulturi. Bez obzira na pokazano "poštivanje" i "kri-

tičnost“, i ovdje se kao temeljna relacija javlja “naše-tuđe“. Također valja spomenuti da se na samom početku ove dobne skupine javljaju odgovori u kojima se navodi da sudionik “možda više naginje subkulturi i kontrakulturi“ (1990), ili da je sudionica “okrenuta kulturi otpora, nezavisnoj kulturi, izvaninstitucionalnim tendencijama, paradigmama i smjerovima“ (1991). No kako se kasnije ovakve izjave više ne javljaju, izvjesno je da je riječ o “prijelaznim slučajevima“, koje je vjerojatno uputnije povezati s prethodnom generacijom (rođenom 1980-ih).

Kad bi trebalo navesti jednu značajku koja najbolje opisuje odgovore sudionika/ca rođenih 1990-ih i početkom 2000-ih, to bi bilo da nalikuju definicijama kakve se daju na školskom satu, primjerice “običaji neke zemlje“ (1999) ili “Socijalne norme“ (2002). Ovo pokazuje da su umjetnost i kultura još manje “spontano“ integrirani u svakodnevni život sudionika/ca nego u prethodnoj generaciji, da su odgovori barem dijelom socijalno poželjni, kao i da vjerojatno ne svjedoče dovoljno o njihovim kulturnim praksama.

Zanimljivo je, primjerice, primijetiti da se u ovoj generaciji “digitalnih domorodaca“ mrežne aktivnosti spominju samo jednom i to u izjavi koja kaže da su u uvjetima pandemije “sadržaji putem online predstava, izložba i sl. postali dostupni iz udobnosti svačijeg doma“ (1998). Ako drugi odgovori u ovoj generaciji zvuče kao školske definicije, ovaj se temelji na frazi uobičajenoj u reklamnom diskursu na engleskom govornom području.

5. RASPRAVA

Promotre li se dobiveni rezultati kroz prizmu Fornäsove (2017) klasifikacije klasičnih konceptualnih definicija kulture, vidimo da su u odgovorima sudionika/ca i temama koje oblikuju zastupljena sva četiri koncepta koje on obrađuje: “ontološki koncept kulture kao kultivacije“, “antropološki oblik kulture kao oblika života“, “estetski oblik kulture kao umjetnosti“ te “hermeneutički oblik kulture kao stvaranja smisla“. Elemente ovih koncepata, i to često pomiješane, nalazimo unutar jednog ili pak svih odgovora pojedinog/e sudionika/ce.

Međutim, kad promatramo teme koje se oblikuju na razini korpusa, postaje jasno da je njih početno najlakše svrstati kroz “klasično razlikovanje“ “uskog značenja kulture kao umjetnosti“ i “šireg i relativističkog pojma kulture kao načina života“ (Purhonen i dr., 2023), koje prema citiranim autorima/cama i danas igra ključnu ulogu u raspravama poput ove koje smo se poduhvatili.

Tema koja se najsnažnije oblikovala u odgovoru na prvo pitanje u ovom istraživanju tiče se visoke kulture i umjetnosti, s posebnim naglaskom na kazalište i druge ustanove u kojima “kultura djeluje“ (1997). Ova je tema očito povezana s

"uskim" razumijevanjem kulture kao umjetnosti, uz (posredno) isticanje njezine institucionalne dimenzije. S druge strane, tema koja kulturu razumije kao "zajedničke karakteristike u ponašanju, normama i vrijednostima", kao i one koje ju vide kao "tradiciju i običaje određenog naroda" ili "baštinu i dug prema precima", povezuju se sa širim, "antropološkim", razumijevanjem kulture kao načina života.

No u korpusu se javljaju i teme koje se ne daju svrstati u navedeno središnje, "klasično razlikovanje" između kulture u užem i širem smislu riječi. Ovo je važno naglasiti zato što indicira da su razumijevanja kulture sudionika/ca kompleksna i višestrana. Tako se tema "napretka i oplemenjivanja", uz ranije spomenutu obrazovnu filozofiju *Bildunga* može povezati i s Fornäsovim (2017) "ontološkim konceptom kulture kao kultivacije", a tema razumijevanja kulture kao "osobne dobrobiti, uživanja i smisla života", bar u posljednjem svom elementu, s "hermeneutičkim oblikom kulture kao stvaranja smisla".[8]

Poseban komentar zaslužuje tema koja se oblikovala izvan dosad spomenutih koncepata, a kulturu razumije kao "raznolikost, otvorenost, socijalizaciju, kreativnost, uključivost, sudjelovanje". Tu se temu čini najuputnijim povezati s teorijskim pretpostavkama i praksama suvremenih kulturnih politika. Njezina važnost postaje još jasnija dovede li se u vezu i s trima temama koje su se oblikovale u odgovorima na drugo pitanje (o tome što je sudionicima/cama osobno važno u kulturi): "poštivanje različitosti i inkluzivno poimanje kulture", "sudjelovanje u kulturi i njezina dostupnost" te "angažiranost".

Ovako oblikovane teme svjedoče o tome da se razumijevanja kulture sudionika/ca ne mogu svesti na interpretacije koje impliciraju svojevrsni zaostatak Hrvatske za suvremenim kontekstom na koje se nailazi u pokušajima objašnjenja razlika između nekoliko proučavanih europskih zemalja u Purhonen i dr. (2022, 2023) i Sirkka i dr. (2024). Konstatirane razlike između Hrvatske i većine drugih zemalja u uzorku[9] u ovim se radovima pokušavaju objasniti slabijom obrazovnom strukturom i nižim stupnjem kulturne participacije te većom zastupljenosti inglehartovskih "vrijednosti preživljavanja" u odnosu na "vrijednosti samoizražavanja" (Inglehart i Welzel, 2023).

Doduše, valja precizirati da se te interpretacije zasnivaju na podacima dobivenim nacionalno reprezentativnim anketama, a teme dobivene u ovom članku na odgovorima prigodnog uzorka osoba aktivnih u kulturi i osobito motiviranih za ispunjavanje upitnika. Kad je riječ o kulturnoj politici, moglo bi se ustvrditi da razlika između rezultata dvaju tipova istraživanja pokazuje smjer u kojem bi se mjere

[8] Valja napomenuti da se u temi koja se oblikovala u korpusu element "smisla života" javlja u osobnoj dimenziji, no to može biti i posljedica osobne usmjerenosti ukupne ankete.

[9] Istraživanje na čijim se rezultatima temelje navedeni članci provedeno je u Danskoj, Finskoj, Francuskoj, Hrvatskoj, Nizozemskoj, Srbiji, Španjolskoj, Švicarskoj i Velikoj Britaniji.

kulturne i drugih javnih politika trebale kretati. Spomenuta razlika također pokazuje da su točne procjene sudionika/ca eksploracijskog istraživanja o tome da je njihova kultura u nekom smislu "ekskluzivna i manjinska", da "imaju bolje pretpostavke" za sudjelovanje u kulturi te da su "tolerantniji" od drugih.

Tema koja također traži komentar jest razumijevanje kulture kao "pristojnog ponašanja i uljudnog ophođenja prema drugima". Ova se tema, u različitim oblicima i s različitom snagom zastupljenosti, javlja u odgovorima na sva postavljena pitanja. U spomenutom istraživanju provedenom u devet europskih zemalja (Purhonen i dr., 2025: 45–48), pokazuje se da je ovakvo razumijevanje kulture prominentnije zastupljeno samo u Hrvatskoj i Srbiji (iako u Srbiji znatno snažnije nego u Hrvatskoj)[10] te da je ono karakteristično za slabije obrazovane ispitanike/ce i one iz ruralnih područja.

Međutim, u našem eksploracijskom istraživanju, temu nalazimo i u odgovorima visoko obrazovanih sudionika/ca. Istina je da neke normativnije usmjerene izjave nalazimo kod sudionika/ca sa strukovnom srednjoškolskom naobrazbom, no u nizu drugih odgovora javljaju se kompleksnije konstelacije. One ne podrazumijevaju samo dobar roditeljski odgoj (njem. *Kinderstube*) nego i opću kultiviranost osobe koja je posljedica izgradnje osobe kulturom (njem. *Bildung*). Takva kultiviranost sa sobom nosi i tolerantnost i brigu za druge. Valja također napomenuti da u spomenuto europsko istraživanje devet zemalja nisu bile uključene zemlje Srednje Europe, u kojima je "normativno" razumijevanje kulture kao "niza pravila civiliziranog ljudskog ponašanja, opisâ prikladnih manira i poštovanja drugih" (Purhonen i dr., 2022: 18) istaknutije nego drugdje.[11]

S temom "pristojnog ponašanja i uljudnog ophođenja prema drugima" može se povezati i ona koja kulturu razumije kao "urbanu ili povezanu sa sadržajima koje nudi grad". Pojavljivanje te teme u našem istraživanju može se tumačiti povijesnim, ali i recentnijim kontekstualnim razlozima, koji se odnose na percipirano nametanje ruralne kulture i snižavanje različitih standarda urbanosti tijekom razdoblja postsocijalističke tranzicije (Jansen, 2005). I u povijesnom, i u suvremenom kontekstu, ovakva opreka između urbanog i ruralnog očito služi u svrhu simboličkog razgraničavanja.[12]

---

[10] Prema rezultatima ovog istraživanja (Purhonen i dr., 2025: 47), u Hrvatskoj je dominantno razumijevanje kulture "institucionalno" (iznad 40% ispitanika/ca svih dobi), a tek onda ono koje se tiče "dobrih manira" (nešto manje od 20% ispitanika/ca svih dobi), dok su u Srbiji "dobre manire" na prvom mjestu.

[11] Navedena tvrdnja temelji se na rezultatima kvalitativnog istraživanja 27 europskih zemalja (European Commission, 2006).

[12] Isto bi se moglo ustvrditi i za niz drugih motiva iznesenih u potpoglavljima 4.2. i 4.3. Opreku između urbanog i ruralnog spominjemo eksplicite jer je najviše zastupljena u recentnom medijskom diskursu.

Kad je pak riječ o "institucionalnom" razumijevanju kulture kao (visoke) umjetnosti, vrijedi napomenuti da se u spomenutom istraživanju devet europskih zemalja ono pokazalo kao specifičnost Hrvatske. U njoj je bilo daleko najzastupljenije, i to kod ispitanika/ca svih dobi i različitih stupnjeva obrazovanja, dok je drugdje bilo više zastupljeno među starijim ispitanicima/ama, pri čemu "najmanje tipično" među visokoobrazovanima (Purhonen i dr., 2025: 45–47).

Razlog ovakve prominentnosti institucionalne dimenzije kulture u Hrvatskoj, pa i u odgovorima sudionika/ca ovog istraživanja, može se tumačiti na dva načina. S jedne strane do njega zacijelo dolazi zbog pripadnosti zemlje srednjoeuropskoj tradiciji, u kojoj je kultura vezana uz reprezentativne javne ustanove. Ova se povijesna tradicija, u ponešto različitim oblicima, nastavila i u razdoblju socijalističkih i postsocijalističkih kulturnih politika. Drugim riječima, kulturne ustanove u Hrvatskoj još uvijek su mjesta na kojima zainteresirana publika doživljava kulturu, ili se bar sjeća da ju je tu doživljavala.

S druge strane, zastupljenost ove dimenzije u odgovorima sudionika/ca različitih stupnjeva obrazovanja i svih životnih dobi, pa tako i onih koji "više naginju subkulturi i kontrakulturi", može se tumačiti time što je ona s vremenom postala opće mjesto, a time i socijalno poželjni odgovor. U nizu odgovora pripadnika/ca najmlađe generacije, odgovori koji u središtu imaju institucionalnu dimenziju visoke kulture očito se ne odnose na aktualnu življenu kulturu tih sudionika/ca, nego se prije mogu smatrati "naučenima" i mehanički reproduciranima.

Kad je o generacijskim razlikama riječ, one se dijelom zasigurno mogu tumačiti različitim naglascima kulturne i obrazovnih politika u razdoblju socijalizacije sudionika/ca. To je osobito primjetno u odgovorima sudionika/ca rođenih 1970-ih i 1990-ih godina. Prvi su odrastali u vremenu znatnih ulaganja u suvremenu kulturu, a drugi u vremenu izrazite preokupiranosti narodom i državom. Ovakvi su utjecaji, naravno, nerazmrsivo povezani i sa širim, međunarodno definiranim kontekstom razdoblja, u omjerima koje nije moguće precizno odrediti.

Ipak, valja primijetiti da generacijski obilježeni dijelovi korpusa ne slijede razdiobu na "baby boomere" (1946. – 1964.), generaciju X (1965. – 1980.), milenijalce (1981. – 1996.) i generaciju Z (1997. – 2012.) koju je međunarodno popularizirao Pew Research Center (2015). Bar kad je riječ o mlađim odsječcima korpusa, slijed generacija se u našem istraživanju prije pokazao na prijelomima desetljeća: razlike se najviše pokazuju u diskursu i fokusu sudionika/ca rođenih u 1970-ima, 1980-ima te 1990-ima.

U analizi su uočene i stanovite razlike u diskursu i fokusu odgovora muškaraca i žena, no one (kao uostalom ni spol sudionika/ce kao sociodemografski podatak) nisu navođene u pregledu rezultata. Tomu je tako stoga što ove razlike nisu bitno

utjecale na oblikovanje tema unutar korpusa, no svakako bi ih valjalo analizirati u budućim istraživanjima.

Konačno, rezultate našeg eksploracijskog istraživanja sudionika/ca aktivnih u kulturi i motiviranih za sudjelovanje u anketi valja komentirati i u svjetlu nalaza kvantitativnog istraživanja provedenog u devet europskih zemalja, koje je pokazalo da ispitanici/e iz Hrvatske i Srbije imaju najčvršća mišljenja o tome što spada, a što ne spada u kulturu (Purhonen i dr., 2023). Iz cjeline navedenog članka proizlazi da takva čvrsta određenost stavova upućuje na nižu razinu kulturnog kozmopolitizma i liberalno-progresivnih vrijednosti nego u drugim zemljama u tom istraživanju.

Međutim, u našem se istraživanju pokazalo da su promišljanja sudionika/ca o tome što spada u kulturu znatno kompleksnija i refleksivnija od onih koja se dobivaju na općim uzorcima svih građana/ki. Također, pokazalo se da su "poštivanje različitosti i inkluzivno poimanje kulture" bili najjasnije oblikovana tema u odgovorima na pitanje o tome što je našim sudionicima/ama osobno najvažnije u kulturi. Ovakva razlika u rezultatima našeg eksploracijskog i istraživanja na općem uzorku, kulturnim politikama bi trebala poslužiti kao jasna poruka o tome da veće sudjelovanje u kulturi vodi većoj tolerantnosti i drugim za društvo pozitivnim ishodima.

6. ZAKLJUČAK

Svrha ovog članka bila je pridonijeti spoznajama o tome kako građani/ke Hrvatske razumiju kulturu. S obzirom na to da je istraživanje bilo eksploracijsko, a uzorak ograničen na sudionike/ce koji aktivno sudjeluju u kulturi kakvu obično financira i vrijednom smatra kulturna politika, jasno je da su spoznaje koje su njime pribavljene ograničenog dosega.

Unatoč tome, smatramo da su dobiveni rezultati i interpretacije korisni tipu javnopolitičkih intervencija za koje se zalaže Belfiore (2022). U njezinoj se viziji formuliranje kulturnih politika treba zasnivati na procesima argumentacije i uvjeravanja, na temelju predložaka ("ideja") dobivenih i istraživanjima kojima je cilj eksploracijski "baciti svjetlo na kompleksne teme povezane s ulogom i stanjem kulture" (Belfiore, 2009: 354). Cilj je također "potaknuti pitanja, ispitati pretpostavke, potaknuti raspravu" (Majone, 1988: 158).

Iako nema sumnje da se pojedine spoznaje korisne ovakvom pristupu mogu pribaviti i kvantitativnim načinom, eksploracijsko kvalitativno istraživanje koje smo proveli osigurava i detaljne spoznaje o subjektivnim značenjima kulture. Pokazalo se tako da se aspekti pojedinih značajki razumijevanja kulture u Hrvatskoj (institucionalna dimenzija visoke kulture, naglasak na pristojnom ponašanju, čvrsti stavovi o tome što spada, a što ne spada u kulturu), problematizirani na temelju rezultata

rigoroznih kvantitativnih istraživanja, mogu vidjeti potpunije i nijansiranije ako se kao njihova dopuna uzmu u obzir i kvalitativni rezultati našeg istraživanja posebne populacije "korisnika/ca kulture".

Nadalje, vrijedi zapaziti da se rezultati dobiveni anketnim ispitivanjima na reprezentativnom uzorku u osnovi poklapaju s onima koje smo dobili eksploracijskim istraživanjem na uzorku od 162 sudionika/ce. Ovo govori u prilog postavci da eksploracijska istraživanja imaju samostalnu spoznajnu vrijednost, a također i to da ih je i u praktičnom smislu, zbog znatno nižeg potrebnog potroška sredstava, poticajno provoditi kao pripremu za kulturno-političku raspravu za kakvu se zalaže Belfiore (2009, 2022).

Kad je riječ o dobivenim rezultatima, valja napomenuti da su, uz identificirane teme dobivene refleksivnom tematskom analizom, u članku navođene i same izjave sudionika/ca koje te teme oblikuju. Te izjave i teorijski konteksti u koje su smještene mogu poslužiti i kao samostalni predlošci za različite kulturno-političke rasprave i daljnja istraživanja.

Ukupno gledano, nema sumnje da građa iznesena u ovom članku ostavlja "dokumentirani trag" (Swedberg, 2020) o razumijevanjima kulture u jednoj korisničkoj populaciji u vremenu provođenja istraživanja. Osim što takav trag može poslužiti kao karika u "kumulativnoj ekspertizi" "ulančanih istraživanja" o kojima govori Stebbins (2001), svakako postoji potencijal i da postane dio "postupne sedimentacije spoznaja, teorija, koncepata i načina gledanja na svijet" (Weiss, 1977). Za takvu je sedimentaciju navedena autorica smatrala da bi trebala biti glavni učinak istraživanja o javnim politikama te da u konačnici može dovesti do dubokih promjena u području.

FINANCIJSKA POTPORA

Rad je nastao u okviru projekta INVENT, koji je financirao program Europske unije za istraživanje i inovacije Obzor 2020 ugovorom o dodjeli bespovratnih sredstava br. 870691.

SUKOB INTERESA

Autori/ice izjavljuju da nema sukoba interesa.

ETIČKO ODOBRENJE

Upitnik na temelju kojega je provedeno anketno ispitivanje dobio je suglasnost Etičkog povjerenstva Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar, br. 11-73/21-834.

PRISTUP PODACIMA I TRANSPARENTNOST

Podaci o uzorku i pregled tema identificiranih u istraživanju dostupni su preko mrežnog Dodatka ovom članku preko poveznice https://ojs.srce.hr/rzs/libraryFiles/downloadPublic/480.

LITERATURA

Belfiore E (2002). Art as a Means Towards Alleviating Social Exclusion: Does it Really Work? A Critique of Instrumental Cultural Policies and Social Impact Studies in the UK, *International Journal of Cultural Policy*, 8(1): 91–106. https://doi.org/10.1080/102866302900324658

Belfiore E (2009). On Bullshit in Cultural Policy Practice and Research: Notes From the British Case, *International Journal of Cultural Policy*, 15(3): 343–359. https://doi.org/10.1080/10286630902806080

Belfiore E (2012). "Defensive Instrumentalism" and the Legacy of New Labour's Cultural Policies, *Cultural Trends*, 21(2): 103–111. https://doi.org/10.1080/09548963.2012.674750

Belfiore E (2022). Is it *Really* About the Evidence? Argument, Persuasion, and the Power of Ideas in Cultural Policy, *Cultural Trends*, 31(4): 293–310. https://doi.org/10.1080/09548963.2021.1991230

Belfiore E i Bennett O (2010). Beyond the "Toolkit Approach": Arts Impact Evaluation Research and the Realities of Cultural Policy-Making, *Journal for Cultural Research*, 14(2): 121–142. https://doi.org/10.1080/14797580903481280

Bielska B, Kalinowska K, Męcfal S i Surmiak A (2024). Strengths and Limitations of an Online Qualitative Survey in Times of Social Crisis: Example of the COVID-19 Pandemic, *Qualitative Sociology Review*, 20(4): 78–100. https://doi.org/10.18778/1733-8077.20.4.04

Bína V, Chantepie P, Deroin V, Frank G, Kommel K, Kotỳnek J i Robin P (2012). *ESSnet-Culture Final Report*. Luxembourg: European Commission.

Bourdieu P (1979). *La Distinction: Critique sociale du jugement*. Paris: Minuit.

Braun V i Clarke V (bez dat.). *Thematic Analysis.* https://www.thematicanalysis.net/ (28. rujna 2024.)

Braun V i Clarke V (2022). *Thematic Analysis: A Practical Guide.* London: Sage.

Braun V, Clarke V, Boulton E, Davey L i McEvoy C (2020). The Online Survey as a Qualitative Research Tool, International Journal of Social Research Methodology. Elektronička objava teksta prije tiska, 16. kolovoza. https://doi.org/10.1080/13645579.2020.1805550

Cvetičanin P, Pereira LP, Petrić M, Tomić-Koludrović I, Lebaron F i Zdravković Ž (2025a). Cultural Practices and Socio-Digital Inequalities in Europe: Towards a Unified Research Framework in Cultural Participation Studies, *Cultural Sociology*, 19(3): 326–349. https://doi.org/10.1177/17499755231222520

Cvetičanin P, Pereira LP, Petrić M, Lebaron F i Katz-Gerro T (2025b). Mapping Cultural Practices in Europe: Social Inequalities and Cross-National Differences. U: Janssen S, Kristensen NN i Verboord M (ur.). *Engagement with Culture in Transformative Times*. London i New York: Routledge, 53-70.

DZS (2013). *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.* Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske. https://web.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2012/SI-1468.pdf (28. svibnja 2024.)

European Commission (2006). *The Europeans, Culture and Cultural Values. Qualitative Study in 27 European Countries*. *Summary Report by Optem for DG EAC*. https://inventory.inventculture.eu/the-europeans-culture-and-cultural-values-qualitative-study-in-27-european-countries (28. svibnja 2024.)

European Commission (2007). *European Cultural Values. Summary Report. Special Eurobarometer 278/Wave 67*. https://prallagon.com/wp-content/uploads/2020/08/Europeal-Cultural-Values.pdf (28. svibnja 2024.)

Farchy J i M'Barki J (2024). Measuring Cultural Diversity: Policy and Methodological Issues, *European Journal of Cultural Management and Policy*, 13: 12400. https://doi.org/10.3389/ejcmp.2023.12400

Flew T (2012). *The Creative Industries: Culture and Policy*. London: Sage.

Fornäs J (2017). *Defending Culture: Conceptual Foundations and Contemporary Debate*. Cham: Palgrave Macmillan.

Guy J-M (2016). Les représentations de la culture dans la population française, *Culture études*, 1(1): 1–16. https://doi.org/10.3917/cule.161.0001

Heikkilä R (2021). The Slippery Slope of Cultural Non-Participation: Orientations of Participation Among the Potentially Passive, *European Journal of Cultural Studies*, 24 (1): 202-219. https://doi.org/10.1177/1367549420902802

Heikkilä R (2022). *Understanding Cultural Non-Participation in an Egalitarian Context*. Cham: Palgrave Macmillan.

Inglehart R i Welzel C (2023). The Inglehart-Welzel World Cultural Map - World Values Survey 7, https://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp?CMSID=findings&CMSID=findings (28. svibnja 2024.)

Jansen S (2005). Who's Afraid of White Socks? Towards a Critical Understanding of Post-Yugoslav Urban Self-Perceptions, *Ethnologia Balkanica*, 9: 151–167. https://personalpages.manchester.ac.uk/staff/stef.jansen/documents/SJ-whitesocks.pdf (28. svibnja 2024.)

Katunarić V (2007). *Lica kulture*. Zagreb: Antibarbarus.

Majone G (1988). Policy Analysis and Public Deliberation. U: Reich RB (ur.). *The Power of Public Ideas*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 157–178.

Mau S (2017). *Das metrische Wir: Über die Quantifizierung des Sozialen*. Berlin: Suhrkamp.

Maxwell JA (2013). *Qualitative Research Design: An Interactive Approach*. London: Sage.

McGuigan J (2004). *Rethinking Cultural Policy*. Maidenhead: Open University Press.

Miller AL i Lambert AD (2014). Open-Ended Survey Questions: Item Nonresponse Nightmare or Qualitative Data Dream? *Survey Practice*, 7(5): 1–11. https://doi.org/10.29115/SP-2014-0024

Otte G i Binder D (2015). Data Bases and Statistical Systems: Culture. U: Wright JD (ur.). *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Amsterdam: Elsevier, 727–734.

Pawson R (2006). *Evidence-Based Policy: A Realist Perspective*. London: Sage.

Petrić M, Tomić-Koludrović I i Žunić I (2025). Generacijska razumijevanja kulture u Hrvatskoj. *Revija za sociologiju*, 55(3): 295–328. https://doi.org/10.5613/rzs.55.3.3

Pew Research Center (2015). The Whys and Hows of Generations Research. *Pew Research Center,* 3. rujna. https://www.pewresearch.org/politics/2015/09/03/the-whys-and-hows-of-generations-research/ (28. svibnja 2024.)

Primorac J (2021). Pitanje kulture kao klasno pitanje? Kulturne politike i društvena stratifikacija u Hrvatskoj, *Revija za sociologiju*, 51(1): 129–147. https://hrcak.srce.hr/256905 (28. rujna 2024.)

Purhonen S, Sirkka O, Sivonen S, Heikkilä R, Janssen S i Verboord M (2022). *What Does Culture Mean to Europeans? Mapping the Multiplicity of Understandings of Culture Within and Across European Societies [Izvještaj o istraživanju],* Invent Report D3.1. https://inventculture.eu/publications/ (28. svibnja 2024.)

Purhonen S, Verboord M, Sirkka O, Kristensen NN i Janssen S (2023). Definitely (Not) Belonging to Culture: Europeans' Evaluations of the Contents and Limits of Culture, *Poetics*, 101: 101840. https://doi.org/10.1016/j.poetic.2023.101840

Purhonen S, Kisić V, Tomka G, Sirkka O i Bonnet P (2025). Understandings of Culture in Nine European Countries: Advancing the Study of Cultural Stratification. U: Janssen S, Kristensen NN i Verboord M (ur.). *Engagement with Culture in Transformative Times*. London i New York: Routledge, 33–52.

Rakow LF (2011). Commentary: Interviews and Focus Groups as Critical and Cultural Methods, *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 88(2): 416–428. https://doi.org/10.1177/107769901108800211

Reiter B (2013). The Epistemology and Methodology of Exploratory Social Science Research: Crossing Popper with Marcuse. *Government and International Affairs Faculty Publications*, 99. https://digitalcommons.usf.edu/gia_facpub/99 (28. svibnja 2024.)

Reiter B (2017). Theory and Methodology of Exploratory Social Science Research, *International Journal of Science & Research Methodology*, 5(4): 129–150. https://digitalcommons.usf.edu/gia_facpub/132/ (28. svibnja 2024.)

Roose H i Daenekindt S (2015). Cultural Participation, Trends in. U: Wright JD (ur.). *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Amsterdam: Elsevier, 447– 452.

Saltelli A i Giampietro M (2017). What is Wrong with Evidence Based Policy, and How Can It Be Improved? *Futures*, 91: 62-71. https://doi.org/10.1016/j.futures.2016.11.012

Sirkka O, Walo S, Purhonen S, Verboord M, Janssen S i Bonnet P (2024). Understandings of Culture: A European Bottom-up Study Using Structural Topic Modeling, *Socius,* 10. https://doi.org/10.1177/23780231241278524

Stebbins RA (2001). *Exploratory Research in the Social Sciences*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Stern E (2004). Philosophies and Types of Evaluation Research. U: Descy P i Tessaring M (ur.). *The Foundations of Evaluation and Impact Research. Third Report on Vocational Training Research in Europe: Background Report*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 9–50.

Stevenson D (2016). *Understanding the Problem of Cultural Non-Participation: Discursive Structures, Articulatory Practice and Cultural Domination [Doktorska disertacija].* Edinburgh: Queen Margaret University.

Swedberg R (2020). Exploratory Research. U: Elman C, Gerring J i Mahoney J (ur.). *The Production of Knowledge: Enhancing Progress in Social Science*. Cambridge: Cambridge University Press, 17–41.

Tavory I i Timmermans S (2009). Two Cases of Ethnography: Grounded Theory and the Extended Case Method, *Ethnography*, 10(3): 243–263. https://doi.org/10.1177/1466138109339042

Taylor M (2016). Nonparticipation or Different Styles of Participation? Alternative Interpretations from Taking Part, *Cultural Trends*, 25(3): 169–181. https://doi.org/10.1080/09548963.2016.1204051

Terry G i Braun V (2017). Short but Often Sweet: The Surprising Potential of Qualitative Survey Methods. U: Braun V, Clarke V, Gray D (ur.). *Collecting Qualitative Data: A Practical Guide to Textual, Media and Virtual Techniques*. Cambridge: Cambridge University Press,15-44. https://doi.org/10.1017/9781107295094.003

Thomas SL, Pitt H, McCarthy S, Arnot G i Hennessy M (2024). Methodological and Practical Guidance for Designing and Conducting Online Qualitative Surveys in Public Health, *Health Promotion International*, 39(3): daae061. https://doi.org/10.1093/heapro/daae061

Timmermans S i Tavory I (2012). Theory Construction in Qualitative Research: From Grounded Theory to Abductive Analysis, *Sociological Theory*, 30(3): 167–186. https://doi.org/10.1177/0735275112457914

Toerien M i Wilkinson S (2004). Exploring the Depilation Norm: A Qualitative Questionnaire Study of Women's Body Hair Removal, *Qualitative Research in Psychology*, 1(1): 69–92. https://doi.org/10.1191/1478088704qp006oa

UNESCO (2009). *The 2009 UNESCO Framework for Cultural Statistics (FCS)*. Montreal: UNESCO Institute for Statistics.

Weiss CH (1977). Research for Policy's Sake: The Enlightenment Function of Social Research, *Policy Analysis*, 3(4): 531–545. https://www.jstor.org/stable/42783234 (28. svibnja 2024.)

Weiss CH (1995). The Haphazard Connection: Social Science and Public Policy, *International Journal of Education Research*, 23(2): 137–150. https://doi.org/10.1016/0883-0355(95)91498-6

Wiśniewska A i Czajkowski M (2017). Designing a Socially Efficient Cultural Policy: The Case of Municipal Theaters in Warsaw, *International Journal of Cultural Policy*, 25(4): 445–457. https://doi.org/10.1080/10286632.2017.1308504

An Exploratory Study of Understandings of Culture in Croatia

Mirko PETRIĆ https://orcid.org/0000-0002-0604-5352
Institute of Social Sciences Ivo Pilar – Centre Split, Croatia
mirko.petric@pilar.hr

Augustin DERADO https://orcid.org/0000-0003-0114-6792
Institute of Social Sciences Ivo Pilar – Centre Split, Croatia
augustin.derado@pilar.hr

Inga TOMIĆ-KOLUDROVIĆ https://orcid.org/0000-0003-1465-0365
Institute of Social Sciences Ivo Pilar – Centre Split, Croatia
University of Zadar, Croatia
inga.tomic-koludrovic@pilar.hr

ABSTRACT

The article presents the results of an exploratory study of understandings of culture in Croatia, conducted in 2020 on a convenience sample of 162 participants born between 1942 and 2002. By applying different sampling techniques, a satisfactory degree of heterogeneity was achieved, especially in terms of age. The survey was conducted online, with open-ended responses from participants to questions that sought to find out: (1) what first comes to mind when the word culture is mentioned, (2) what is personally important to them in culture, (3) how their culture differs from other people's culture, and (4) how the COVID-19 pandemic has affected the practice and experience of culture in their everyday lives. The data collected were analysed using reflexive thematic analysis. The results indicate that participants, particularly older ones, understand culture through concepts related to art and the institutions that enable its reception, as well as through the development of the person and polite behaviour, with a high value put on tolerance and inclusiveness. However, there are also responses that see culture as the common characteristics of a certain group of people, and, especially among the youngest participants, as the traditions and customs of a nation. Finally, some responses value personal well-being that participation in culture enables. The method of an exploratory online qualitative survey with participants active in culture and engaged when providing responses proves to be a potentially important and sufficient basis for initiating discussions on cultural policy measures.

Key words: understandings of culture, exploratory online qualitative survey, reflexive thematic analysis, cultural policy, Croatia